

MÜSLİM-GAYRİMÜSLİM İLİŞKİLERİNDEN HAREKETLE XIX. YÜZYILDA BALKANLARDA OSMANLI YÖNETİM ANLAYIŞI: VİLÂYÂT-I SELÂSE ÖRNEĞİ

Mucize ÜNLÜ*

MOVING FROM THE RELATIONSHIPS OF MUSLIM AND NON- MUSLIM THE GOVERNMENTAL ATTITUDE OF THE OTTOMAN EMPIRE IN THE BALKANS IN THE XIXth CENTURY: THE SAMPLE OF VİLÂYÂT-I SELÂSE

ÖZET

Osmanlı devlet ve hükümet sisteminin temel prensibi adalet idi. İktidarını Tanrı'dan alan ve yalnız Tanrı önünde sorumlu olan hükümdarlar iktidarlarını kanun, adalet ve ahlak ilkeleri çerçevesinde yürütmek zorundaydı. Bu anlayışla kurulan Osmanlı Devleti, Balkanlarda yeni fethettiği bölgelerde gayrimüslimlerin can ve mal güvenliğini sağlamış, onları kendi inançlarında serbest bırakmış, dinî, sosyal ve siyasî haklara saygı göstermiştir. Devletin Balkanlarda yayılma ve yerleşmesini kolaylaştıran ve Osmanlı fetihlerinin başlıca düsturu olan adalet ve hoşgörü siyaseti imparatorluğun son dönemine kadar uygulanmıştır. Ancak XIX. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı Devleti'nin yönetim anlayışı ve tutumu değişmediği halde yüzyılın başından itibaren başlayan ayrılıkçı isyanlar ve Batılı devletlerin gayrimüslimleri himaye politikaları devleti güç duruma düşürmüştür. Fakat tüm güçlüklerle rağmen Osmanlı Devleti, Balkanlarda kuruluş dönemindeki felsefesini sürdürmeye gayret etmiştir. Bu çalışmada, Osmanlı Devleti'nin XIX yüzyılda Balkanlarda ve özellikle Makedonya özelinde izlediği yönetim anlayışı arşiv belgeleri üzerinden değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Gayrimüslim, Osmanlı yönetim anlayışı, hoşgörü, vilâyât-ı selâse, eşitlik.

ABSTRACT

The basic principle of Ottoman government system was equality. The sovereign who took his power from God was just responsible to God. Thus he had to use his power in accordance with law, equality and principles of morality. As a result of this approach the Ottoman government ensured the safety of life and property, provided freedom of religion and showed respect for religious, social and political rights of the non-muslims in the conquered territory of the Balkans. This justice and tolerance system was applied until the last period of the empire. Although this attitude of Ottoman government was not changed, separatist rebellions in the XIXth century and protection policies of the western states on the non-muslims disrupted this system. Despite all the difficulties the Ottoman government tried to follow same policy. This paper aims to evaluate the Ottoman government policy in Balkans in the case of Macedonia by studying the archive documents.

Keywords: Non-Muslim, Ottoman governmental attitude, tolerance, vilâyât-ı selâse, equality.

Osmanlı ülkesi, -zamanın karizmatik hâkimiyet anlayışına¹ göre- iktidarını Tanrı'dan alan ve yalnız Tanrı önünde sorumlu olan mutlak bir hükümdar tarafından yönetilmekteydi. Ancak hükümdar bu iktidarı kanun, adalet ve ahlak prensipleri doğrultusunda yürütmek zorundaydı. Devlet ve hükümet sisteminin temel prensibi adalet idi. Bu sistem, halkın şikâyetlerini doğrudan hükümdara sunabilmesini ve onun emriyle haksızlıkların giderilmesini temin etmekteydi. Çünkü hükümdar haksızlığı giderebilecek en yüksek otorite ve adaletin son başvuru yeri idi. Padişahın cuma namazında, ava çıkarken, sefere gidip gelirken halkın dilekçelerini kabul ettiği ve doğrudan doğruya şikâyetlerini dinlediği de olurdu. Halka bu gibi fırsatlar ne kadar çok verilirse o kadar adil sayılırdı. Padişahların Müslüman veya Hıristiyan farkı gözetmeksizin haksızlıkları gidermek amacıyla ilân ettikleri adaletnâmeler de bu anlayışın bir ürünüdür. Halkın huzursuzluğu, hoşnutsuzluğu, fakirliği, devletin kuvvet ve kudretini tehlikeye düşüren durumlar, tebaanın can ve mal emniyetini sağlamak, zulme uğramasını önlemek, kuvvetlinin zayıfı ezmesine meydan vermemek ise devleti güçlü kılan hususlardı².

Bu anlayışla kurulan Osmanlı Devleti'nin Balkanlarda feodal ve dinî baskılar, sosyal çalkantılar ve angarya altında bulunan Ortodoks halka karşı izlediği politika bölgede yayılmasını ve yerleşmesini kolaylaştırmıştır³. Osmanlı fetihlerinin başlıca düsturu olan ve özellikle Hıristiyan reayaya karşı takip edilen adalet ve hoşgörü siyaseti demek olan istimalet, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemine kadar uygulanmıştır. Türk geleneğinde yer alan başka dinlere saygı İslâmîyet'in gayrimüslimler için tanıdığı zımî hukuku ile birleşerek en geniş anlamını bulmuş, devlete cizye vergisini ödemiş olan gayrimüslimin hukukî açıdan Müslüman'dan farkı kalmamıştır. Fetihler sonunda devlete itaat edenlerin can ve mal güvenliği temin edilmiş, kilise ve manastırlara vergi muafiyeti tanınmış, dinî vakıflara dokunulmamıştır⁴. Rumeli'de şuurlu ve sistemli bir şekilde yerleşmiş olan Osmanlı yönetiminde dinî, siyasî ve ictimâî haklara saygı gösterilmiş ve bu siyasetin sonucu olarak Hıristiyan halkın büyük bir çoğunluğu Osmanlı kuvvetleri ile birleşerek fetihleri kolaylaştırmışlardır. Slavlar, Romenler ve Balkan Rumlarının yanı sıra Anadolu Rumları ve

---

* Doç.Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, SAMSUN, munlu@omu.edu.tr.

¹Türk tarihinde geçerli hâkimiyet anlayışı İslam öncesinden beri karizmatik olarak bilinen mahiyettedir. İslam öncesi için bkz. İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, İstanbul 1983, s. 57, 61, 236-239, 241- 264, 296, 335, 344-351. İslamî dönemler için literatür çok yaygındır. Bir örnek için bkz. Kemal Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi Sosyal Ekonomik ve Kültürel Temeller*, İstanbul 1996, s. 30.

² Halil İnalcık, *Osmanlı'da Devlet, Hukuk, Adalet*, İstanbul 2000, s. 49, 75.

³ Melek Delilbaşı, "Balkanlarda Osmanlı Fetihlerine Karşı Ortodoks Halkın Tutumu", *XIII. Türk Tarih Kongresi*, C. III, I. Kısım, Ankara 2002, s. 38.

⁴ Mücteba İlgürel, "Osmanlı Devleti'nde İstimalet Siyaseti", *XII. Türk Tarih Kongresi*, C. III, Ankara 1999, s. 941-942.

Ermenileri de Müslüman olma şartı aranmaksızın Osmanlı ordularına sipahi, hatta komutan olarak alınmışlardır. Devlet, Hıristiyan tebaanın hayatına yalnız devşirme sistemi dolayısıyla karışmış fakat bu uygulama ile aynı zamanda Hıristiyan unsurlara idare yolunu açmıştır. Balkanlardaki Hıristiyan tebaa, devşirme ve gulam sistemi sayesinde Osmanlı idarî sınıfına girme imkânına sahip olmuş, voynuklar ve martalozlar gibi asırlarca varlıklarını korumuş olan guruplar yoluyla Hıristiyan tebaadan askerî hizmetlerde faydalanılmıştır⁵.

İstimalet siyaseti sadece fetihler sürecinde uygulanmamış, idarî yapı oluşturulduktan sonra da devam etmiştir. Bu konuda Macar tarihçi Fekete'nin yazdıkları anlamlıdır. Fekete, Türk idaresindeki Macaristan'da herkese iş ve kazanç serbestliği tanındığını, din ve dil farkı gözetilmeksizin herkesin iyi muamele ve himaye gördüğünü anlatmış, domuz eti satan kasap ile koyun eti satan kasabın, meyhane ile boza ve şıra satan dükkânların yan yana bulunduğu dikkat çekmiştir⁶. Petar Mijatev de Osmanlıların Bulgar topraklarını hâkimiyetleri altına aldıktan sonra bu toprakların güvenlik ve savunmasına özen gösterdiğini, bu çerçevede kaleler, surlar, kuleler, şehir kapıları, askerî depolar gibi yapılar vücuda getirildiğini, ekonomik hayatta duyulan ihtiyaçların da bedestenler, mahzenler, eşya ve tahıl ambarları gibi yapılarla giderilmeye çalışıldığını yazar⁷. Bosna asıllı Sırp tarihçi Vladimir Skariç'in "*Türkler, ekseri Avrupa tarihçilerinin iddia ettikleri gibi şiddet yoluyla genişleselerdi XIX. yüzyılda idaresi altında bulunan ülkelerde ne tek bir Hıristiyan kalır, ne de tek bir kilise görülürdü*" sözü bu açıdan anlamlıdır⁸.

XIX. yüzyıla gelindiğinde devletin gayrimüslimlere karşı anlayış ve tutumu değişmediği halde gerek yüzyılın başında başlayan ayrılıkçı isyanlar gerekse Batılı güçlerin gayrimüslimleri himaye politikaları devleti zor duruma düşürmüştür. Osmanlı yönetimi, devleti oluşturan ve dağılma noktasına gelen unsurları yeni prensipler etrafında toplamak ve bu unsurlara dayanan güçlü bir merkezî yönetim mekanizması kurmak gereği hissetmiş ve bu ihtiyaç Tanzimat'ın ilânına temel oluşturmuştur. Tanzimat ve Islahat Fermanlarında bütün tebaanın can, mal, namus ve fert için kutsal tüm değerlerinin teminat altında olduğu tekrarlanmış, bu toplulukların sahip olduğu ibadet yerleri, okul, hastane, mezarlık gibi yerlerin tamir ve bakımının yapılması ve mülkî açıdan sakıncası olmaması halinde yenilerinin inşasına ruhsat verilebileceği hükme bağlanmıştır. Islahat Fermanı ile gayrimüslimler askerlik yapabilmek, yüksek devlet memurluğu, mahkemelerde yargıç olabilmek gibi haklara sahip olmuşlardır. Yeni vergilendirme usulü ile de bütün unsurlar arasında her açıdan hukukî

⁵ Hüdayi Şentürk, *Osmanlı Devleti'nde Bulgar Meselesi (1850-1876)*, Ankara 1992, s. 7, 23.

⁶ İlgürel, s. 944.

⁷ Petar Mijatev, "Bulgaristan'daki Osmanlı Anıtları", Çev: Yaşar Yücel, *Bellekten*, C. LI, S. 201, s. 7.

⁸ Altan Deliorman, *Yugoslavya'da Müslüman Türk'e Büyük Darbe*, İstanbul 1975, s. 41.

eşitliğin sağlanması amaçlanmıştır⁹. Söz konusu fermanlar, millet sistemi içerisinde ibadet ve ayinlerini serbestçe yapabilen gayrimüslimlere tam bir sosyo-kültürel ve dinî özerklik sağlamıştır¹⁰.

Devletin kuruluştan itibaren izlediği hoşgörü siyasetine ve söz konusu fermanlarla bu konudaki eksiklikleri giderme gayretlerine rağmen Osmanlı yönetimi, XIX. yüzyılda Balkanlarda son derece meşakkatli bir süreç yaşamıştır. Osmanlı arşiv kayıtları tüm güçlüklerle rağmen devletin bu süreçte Balkanlarda ve Makedonya özelinde kuruluş dönemindeki felsefesini sürdürme gayretini yansıtmaktadır. Bazı batılı yazarların ve bölgede görev yapan yabancı ülke temsilcilerinin kayıtları da arşiv belgelerini destekler mahiyettedir. Osmanlı idarî teşkilatında “vilâyât-ı selâse” olarak tanımlanan Makedonya bölgesi, Balkan yarımadasının güneybatısını teşkil etmekte, Selanik vilayetinin tümünü, Kosova ve Manastır vilayetlerinin Arnavutluk’tan geri kalan kısmını kapsamaktadır¹¹. İngiliz konsolosu, 1852 yılında vilâyât-ı selâseden biri olan Manastır vilayetinde yaptığı teftiş sonunda hazırladığı raporunda gezip dolaştığı yerlerde Hıristiyan tebaanın Osmanlı Devleti’nden memnun olduğunu belirtmiştir¹². İngilizlerin Yanya’daki konsolosu R. Stuart da 16 Nisan 1867 tarihli raporunda “*Müslümanların Hıristiyanlara karşı gaddarca davrandıkları yolundaki sözleri bu ülkedeki deneyimim doğrulamıyor. ...Hıristiyanlara olağan biçimde kötü işlem yapıldığına inanmıyorum*” demiştir¹³. Viyana Sefareti ise en azından belli dönemlerde Kosova vilayetinde huzur ve intizamın yerinde olduğu, kanunların bütün tebaaya eşit bir şekilde uygulandığı, vilayetteki cürüm olaylarının en medenî Avrupa memleketlerindeki cürüm olaylarından daha az olduğu görüşündedir¹⁴. Bulgar milletinin Osmanlı yönetimi ile ilgili görüşlerini yansıtan 12 Şubat 1867 tarihli bir belgede yer alan ifadeler de bu açıdan dikkat çekicidir. Bulgarlar söz konusu belgede, beş yüz seneden beri Osmanlı idaresinde mutlu bir hayat sürdüklerini, can, mal ve inançlarını muhafaza ettiklerini, güçsüz ve zayıfların devletin bahşettiği adalet ve

---

⁹ M. Hidayet Vahapoğlu, *Osmanlı’dan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okulları (Yönetimleri Açısından)*, Ankara 1990, s. 167.

¹⁰ Bilal Eryılmaz, *Osmanlı Devleti’nde Millet Sistemi*, İstanbul 1992, s. 34; Yuluğ Tekin Kurat, “Çok Milletli Bir Ulus Olarak Osmanlı İmparatorluğu”, *Osmanlı*, C. IV, Ankara 1999, s. 221.

¹¹ Tahsin Uzer, *Makedonya Eşkıyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi*, Ankara 1999, s. 81; Tefik Temelkuran, “Makedonya Meselesine Dair Bir Layiha”, *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, I (1972), s. 148.

¹² Mucize Ünlü, *Manastır Vilayeti’nin İdari ve Sosyal Yapısı (1873-1912)*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun 1996, s. 28.

¹³ Selahi Sonyel, “Tanzimat ve Osmanlı İmparatorluğu’nun Gayrimüslim Unsurları Üzerindeki Etkileri”, *Tanzimat’ın 150. Yılı Uluslararası Sempozyumu*, Ankara 31 Ekim-3 Kasım 1989, Ankara 1994, s. 349-350.

¹⁴ Mucize Ünlü, *Kosova Vilayeti’nin İdari ve Sosyal Yapısı (1877-1912)*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Samsun 2002, s. 182.

hakkaniyetten güçlülerle aynı oranda faydalandığını ve Osmanlı tebaası Hıristiyanların hepsine din ve mezhep farkı gözetilmeksizin eşit bir şekilde davranıldığını kaydetmişlerdir¹⁵.

Arnavutların en önemli tarihçilerinden Skender Rizaj, Arnavutların çoğunlukta bulunduğu dört vilayette etnik, dinî ve sosyal hoşgörünün hâkim olduğunu ifade ederek sosyo-ekonomik ve kültürel ahengin bölgede resmî ve sivil hayatın her alanında kendini hissettirdiğini yazmıştır¹⁶. Bunun aksine Osmanlı Devleti'nin Kosova'da idarî yapılanma ve sosyo-ekonomik şartlar yoluyla Arnavut halkın birleşmesini engellemeye, onları eğitimsiz bırakarak hâkimiyeti altında tutmaya çalıştığı yönünde düşünceler de vardır¹⁷. Oysa Kosova'da eğitim konusunda yaşanan imkânsızlıklar diğer Osmanlı vilayetlerinden farksızdır. Üstelik bazı eğitim kurumları burada diğer vilayetlere oranla daha fazla sayıda ve daha erken tarihte açılmıştır. XX. yüzyıl başına kadar Rumeli vilayetleri merkezî hazineye katkı sağlarken bu tarihte artık kendi giderlerini karşılayamaz durumdadır. Bunda asayiş sorunu sebebiyle çok sayıda askerin silah altında tutulması ve vergi tahsilâtının tam olarak yapılamaması etkili olmuştur. Özellikle vilâyât-ı selâse kendi gelirleriyle giderlerini karşılayamaz durumdadır¹⁸. Bununla birlikte XIX. yüzyılda Makedonya genelinde gayrimüslimler maarif alanında teşkilatlanmış durumdadırlar. Adalet ve hoşgörü ortamında eğitim, din ve kültür kuruluşlarını yaşatmış ve geliştirmişlerdir. Makedonya'nın çeşitli yerlerinde kiliselerin öncülüğünde Slavca eğitim veren okullar açmışlar, kiliselerin yanında inşa ettikleri bu okulları açarken herhangi bir zorlukla karşılaşmamışlardır¹⁹. Gayrimüslim tebaanın XIX. yüzyılda gündeme gelen kilise inşa etme talepleri de bazı şartlara uyulması kaydıyla genellikle olumlu karşılanmıştır²⁰. Buna rağmen genel bir Balkan milliyetçiliği veya kendi açılarından objektivite saikiyle bazı aydınlar Osmanlı yönetiminin daha ziyade olumsuz yönlerini işlemişlerdir.

Osmanlı padişahı, bürokratlar ve mahallî yöneticiler bölgenin idaresi noktasında adalet ve eşitlik ilkelerine vurgu yapmayı bu yüzyıl boyunca da sürdürmüşlerdir. Sultan Abdülhamit, Rumeli vilayetlerinde yapılacak ıslahat hakkındaki muhtırasında Müslümanların korunmasının yanı sıra bütün sadık tebaanın can, mal, ırz, namus ve şahsî hürriyetlerinden emin olmalarını, adalet ve güven içinde rahat yaşamalarını, medeniyetin nimetlerinden eşit

¹⁵ Mahir Aydın, "Osmanlı İdaresindeki Bulgar Milletinin Şükranlarını Gösteren Bazı Vesikalar", *X. Türk Tarih Kongresi*, C. IV, Ankara 1993, s. 1270-1271.

¹⁶ Skender Rizaj, *Kosova, Arnavutların ve Türklerin Dünü, Bugünü ve Yarını*, İstanbul 1983, s. 161-163.

¹⁷ Shukri Rahimi, *Vilajeti I Kosoves (Me 1878-1912)*, Prishtine 1969, s. 40-41.

¹⁸ Ünlü, *Kosova Vilayeti'nin .....*, s. 173.

¹⁹ Yusuf Hamza, "1839-1876 Yılları Arasında Makedonya Slav Unsurunun Eğitim ve Kültür Hayatında Tanzimat Islahatlarının Yankıları", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, S. 71 (Nisan 1991), s. 82.

²⁰ Ünlü, *Manastır Vilayeti'nin .....*, s. 101.

olarak faydalandırılmalarını istemiştir²¹. Devair Müfettişi Safvet Paşa, 10 Mart 1880 tarihli yazısında Osmanlı Devleti'nin bekası için Rumeli'nin devletin idaresi altında olması gerektiğine dikkat çekmiş, burada her topluluğun can, mal, ırz ve namusunun korunarak kalplerinin kazanılmasına özen gösterilmesi ve halkın devletten razı olmasının temin edilmesi gereğine vurgu yapmıştır. Bu şekilde halkın dışarıdan gelecek tahriklere itibar etmeyeceğini belirten Paşa, mahallî görevlilere bu konuda büyük bir sorumluluk düştüğünü kaydetmiş, devlete itaatin sağlanmasını kanunların bölgede hakkıyla uygulanmasına ve bölgenin adaletle yönetilmesine bağlamıştır²². Yıllar sonra Debre ileri gelenleri Hıristiyanlara yönelik bazı saldırıların önlenmesi için yaptıkları müzakerede bunun adaletin gereği olduğunu vurgulayarak Hıristiyanlara sarkıntılık eden kişilerin cezalandırılmasının hukukî bir vazife olduğunu belirtmişlerdir²³.

Mahallî idareciler devletin kuruluş felsefesi doğrultusunda gayrimüslimlerin haklarının korunması, düzenin sağlanması ve adil bir yönetimin devam ettirilmesi için zaman zaman çıkan iradeler ile uyarılmışlardır. Yabancı devletlerin sefir ve konsoloslarının müdahalesi ve dış basında çıkan haberler de bu uyarıların yapılmasında etkili olmuştur. Bu konuda uyarı alan Kosova valisinin 2 Kasım 1902 tarihinde merkeze gönderdiği telgraftaki ifadeleri önemlidir. Vali telgrafında, gayrimüslimlere Müslümanlar ile eşit muamele ederek haklarını muhafaza ve refahlarını temine eskiden beri özen gösterildiğini, bundan sonra da aynı özeni göstermeye devam edeceklerini, vilayette görülen bazı kan gütme ve cinayet olaylarının sırf Hıristiyanlara yönelik kin ve nefret tarzında hareketler olmadığını ifade etmiştir. Vali bunun yanı sıra Müslüman ve Hıristiyanlara daima eşit muamele edildiği halde bazı Hıristiyanların bu adaletin kıymetini bilmediklerinden ve Osmanlı hükümetinin her zaman açık olan adalet kapısına müracaattan ziyade çeşitli şikâyetlerle Rusya konsolosuna başvurmalarından yakınmıştır. Selanik valisi de hükümete vilayette padişahın fermanı olduğu üzere her sınıfın can, mal, ırz ve namusunun muhafazasına çalışıldığını bildirmiştir²⁴.

Osmanlı yönetimi gayrimüslimlerin can, mal ve haklarını muhafaza konusunda gösterdiği duyarlılığı din ve inanç özgürlüğü konusunda da göstermiştir. Mart 1904'te vilayetlere gönderilen bir yazıda Müslüman halktan bazı kişilerin Hıristiyan kızları tehdit ile ihtidaya mecbur ettikleri yönünde şikâyetler olduğu belirtilmiştir. Bir şahsa cebren İslâm'ın kabul ettirilmesinin dinen caiz olmadığı hatırlatılarak kendi arzusu ile ihtida etmek

²¹ Mehmed Hocoğlu, *II. Abdülhamid'in Muhtıraları*, İstanbul 1998, s. 154-155.

²² Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *Yıldız Esas Evrakı (YA-EE)*, Nr. 44/132, 28 Rebiülevvel 1297/10 Mart 1880.

²³ BOA, *Yıldız Perakende Evrakı Umumi (Y.PRK.UM.)*, Nr. 57/110, 19 Mart 1318/1 Nisan 1902.

²⁴ BOA, *Y.PRK.UM.*, Nr. 60/97, 23 Teşrin-i Evvel 1318/5 Kasım 1902.

isteyenlerin bir baskıya uğrayıp uğramadıklarının dikkatle tahkik edilmesi istenmiştir. Zikredilen kişilerin mensup oldukları mezhebin ruhanî reisleri ile ayrı bir yerde görüştürülerek kendilerine gerekli nasihatlerin verilmesi, yine de isteklerinde ısrar ederlerse o zaman dinî ve kanunî işlemlerin yapılması bildirilmiştir. Din değiştirme konusunda baskı yapıldığının anlaşılması halinde ise fail her kim ise adliyeye teslim edilmesi istenmiştir²⁵.

Merkezî ve mahallî yöneticilerin belirtilen hassasiyetine rağmen Hıristiyanların koruyuculuğunu üstlenen büyük devletler, Osmanlı yönetimine müdahale için her fırsatı değerlendirmişlerdir. Selanik'teki İngiliz konsolosunun Tikveş, Köprülü ve İştîp kazalarında Müslüman halkın Hıristiyanları katlederek mallarını gasp ettiği, köylerini yaktığı ve faillerin mahallî idareciler tarafından himaye edildiği yönündeki iddiası bu konuda bir örnektir. Ecnebi zabıtlar de eşkıyalığın önlenmesi ve suçluların takibinde bölgedeki görevlilerin yeterli gayreti göstermediğini iddia etmişlerdir. İddia üzerine Selanik ve Kosova vilayetlerine çeşitli tarihlerde yazılar gönderilerek bu tür durumların devlet için müşkülât yaratacağı hatırlatılmış ve faillerin hangi milletten olursa olsun açığa çıkarılması bildirilmiştir. Zikredilen iddiaların asılsız olduğunu belirten Selanik valisi, son aylarda işlenen cinayetlerin faillerinin ortaya çıkarılamaması ve güvenlik görevlilerinin işlerinde başarısız olmasının bu tür zanlara sebebiyet vermiş olabileceğini ifade etmiştir²⁶.

1909 yılı Ocak ayında üç vilayete gönderilen bir başka yazıda bazı kazalarda kaymakam ve zabıtların Hıristiyan köylerini teftiş ettikleri sırada uygunsuz hareketlerde buldukları yönünde duyumlar alındığı belirtilmiştir. Rumeli'de uzun süredir ecnebi devletler bu tür eylemleri şikâyet ve müdahale vesilesi yapmaktadırlar. Bu tür eylemler Kanun-i Esasî'ye aykırı olduğu gibi Hıristiyan milletler üzerinde de kötü etki bıraktığından bu tür hallerden sakınılması yönünde birçok kez ferman çıkmıştır²⁷. Rumeli Müfettişliği de Hıristiyan halka yapıldığından şikâyet edilen hususların usulüne uygun ve adil bir şekilde incelenmesi ve her kim suçlu ise vakit kaybetmeden tespit edilerek adaletin yerine getirilmesi gereğine vurgu yapmıştır. Çünkü padişahın en büyük emeli, fermanlarda da zikredildiği üzere umumu hoşnut edecek iyi bir idarî ortam ve bütün tebaanın emniyet ve rahatını temin etmektir. Son dönemlerde Avrupa basını ve sefaretler çeşitli ithamlarla devleti zor durumda bıraktığından üç vilayetin her köşesinde şikâyete sebep olacak hususların giderilerek adaletin

²⁵ BOA, *Teftişat-ı Rumeli Evrakı Umumi (TFR.1.UM.)*, Nr. 4/352, 30 Zilkade 1321/17 Mart 1904.

²⁶ BOA, *TFR.1.UM.*, Nr. 10/950, 9 Teşrin-i Sani 1321/22 Kasım 1905; *TFR.1.UM.*, Nr. 12/1142, 11/24 Mart 1906.

²⁷ BOA, *TFR.1.UM.*, Nr. 27/2698, 14 Kanun-ı Sani 1324/27 Ocak 1909.

sağlanması öncelikli hale gelmiştir²⁸. Örneğin Standart gazetesi Kosova ve çevresinde Müslümanlar ile Hıristiyanlar arasında çatışma olduğu yönünde haber yaptığı sırada Kosova'da asayişin berkemal olduğu tespit edilmiş ve zikredilen gazetenin asılsız haberi vilayet gazetesiyle tekzip edilmiştir²⁹. Bu tür haberlerin yanı sıra bazı yabancılar da bölgede kargaşa çıkararak devleti zor duruma düşürme yoluna gitmişlerdir. Örneğin Yakova kazasındaki Malisorlar ile Katolik mezhebinde bulunan Fandalar arasında çıkan ihtilafın büyümesinde Üsküp Latin piskoposunun rolü olmuştur. Avusturya'dan piskoposa gönderilen ve mahallî idarecilerce ele geçirilen mektupta piskopostan Selanik, Prizren, Yakova taraflarına giderek Müslümanlar ile Hıristiyanlar arasına nifak sokması istenmektedir. Nitekim kendisi görevi olmadığı halde Prizren, Yakova, İpek, Mitroviçe gibi hassas bölgelerde gezerek Yakova'daki Zom köyünde Müslüman ve Katolik Arnavutlar arasındaki mezarlık anlaşmazlığına müdahale etmiştir³⁰.

Osmanlı yönetimi tüm hassasiyetine rağmen dış devletlerin bölgedeki Hıristiyanların haklarını koruma bahanesiyle içişlerine müdahalesine engel olamamıştır. Bu devletlerden biri olan Avusturya, bölgede görevlendirdiği konsolos ve papazları aracılığıyla kargaşa çıkarmaya çalışmış, buralarda kulüp ve mektepler açarak Hıristiyan Arnavutlar arasında büyük nüfuz kazanmıştır. Müslüman Arnavutları kazanmak için ise onları hükümetin koyduğu vergilere karşı tahrik etmiştir. Konsolosları vasıtasıyla vilayetteki Sırp ve Bulgarlar ile de yakından ilgilenmiştir³¹. Avusturya Sefareti, zaman zaman bölgede Müslüman halkın Katolik kilisesine saldırdığını, halkın güvenlik güçlerinin baskısına maruz kaldığını iddia ederek bu konuda acilen tedbir alınmasını istemiştir³². Rusya da benzer şekilde bölgede Arnavutların Hıristiyanlara saldırdıklarını, saldırıya uğrayanların ya Sırbistan'a hicret etmek ya da ihtida etmek mecburiyetinde kaldıklarını ifade ederek bu konuda hızlı ve etkili tedbirler alınmasını istemiştir³³.

Bölgede Osmanlı yönetimini zor duruma düşüren devletlerden bir diğeri olan Sırbistan Kosova, Manastır ve Selanik Hıristiyan halkını Osmanlı Devleti'nden soğutarak Sırp hükümetine yaklaştırmak üzere Hariciye Nezareti'nde propaganda şubesi açmış ve bu şubenin

---

²⁸ BOA, *Yıldız Sadaret Hususi Evrakı (YA-HUS.)*, Nr. 453/81, 19 Temmuz 1319/1 Ağustos 1903; *İrade Meclis-i Mahsus (İ.MMS.)*, Nr. 25/1084.

²⁹ BOA, *Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemî (DH.MKT.)*, Nr. 1525/10, 25 Şevval 1305/5 Temmuz 1888.

³⁰ BOA, *YA-HUS.*, Nr. 229/29, 26 Şevval 1306/25 Haziran 1889; *İ.MMS.*, Nr. 35/1442, 28 Receb 1284/24 Kasım 1867.

³¹ Ünlü, *Kosova Vilayeti'nin ...*, s. 196.

³² BOA, *Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı (Y.MTV.)*, Nr. 59/30, 17 Receb 1309/ 16 Şubat 1892; *Hariciye Tercüme Odası (HR.TO.)*, Nr. 166/51; *Hariciye Siyasi (HR.SYS.)*, Nr. 116/3.

³³ BOA, *HR.SYS.*, Nr. 117/40.

faaliyetlerini yürütmek üzere ayrıca bir fesat cemiyeti teşkil edilmiştir³⁴. Bu cemiyet tarafından iki kişi görevlendirilerek Selanik ve Kosova'ya gönderilmiştir³⁵. Sırp tebaasından Berotiç isimli bir kişi Kosova'ya gönderilerek kendisinden Hıristiyanların istiklal arzuları ve Osmanlı hükümeti aleyhine ayaklanıp ayaklanmayacakları hususunda bilgi edinmesi istenmiştir. Hıristiyanları Üsküp ve Prizren'de hükümete karşı ayaklanmaya teşvik etmesi için kendisine Sırbistan konsolosu tarafından bir miktar altın verilmiştir³⁶.

Rusya, Avusturya, Sırbistan gibi devletlerin yanı sıra Batılı devletler de bölgede yaşayan gayrimüslimlerle yakından ilgilenmişlerdir. Zaman zaman bölgeye fesat çıkarmak için Amerikalı ve İngiliz ajanların gönderildiği, Ermenilerin de bu ortamda karışıklığa sebep olacağı yönünde istihbarat alınmıştır³⁷. Osmanlı hâkimiyetinin son yıllarında İngiliz basınında bölge ile ilgili haberlere sık sık yer verilmiştir. 1910 yılı Ağustos'unda basında art arda Kosova vilayetinde Sırp halkına kötü muamele edildiği haberleri yer almıştır. 1911 Nisan'ındaki ayaklanmalarla ilgili olarak Papalık ve Avusturya-Macaristan'ın Hıristiyanları korumak için harekete geçmesinin kaçınılmaz olduğu vurgulanmıştır³⁸. Batılılar Selanik, Manastır, Üsküp sancaklarında Müslüman ve Hıristiyan mahpuslar arasındaki anlaşmazlığı öne sürerek hapisanelere de müdahale etmişler ve Hıristiyan mahpusların koşullarının ayrılmasını teklif etmişlerdir³⁹. Sultan Abdülhamit'in 1907'de kabul etmek durumunda kaldığı adli reform planı çerçevesinde Makedonya hapisanelerinin ıslahı gündeme geldiğinde Batılı gözlemciler Makedonya hapisanelerini gezerek raporlar hazırlamışlardır. Bu raporlarda Müslim ve gayrimüslim sayılarındaki oran dikkat çekmiş ve Osmanlı yönetiminin kanunları uygularken Müslim ve gayrimüslim ayrımı yapmadan son derece adil davrandığını ortaya koymuştur⁴⁰.

Yabancı devletlerin sefir ve konsoloslarının faaliyetlerine ve bunların etkisinde kalan bazı gayrimüslimlerin şikâyetlerine rağmen çoğu Hıristiyan din adamının padişaha ve devlete olan bakış açısında değişikliğin olmaması, Osmanlı yönetim anlayışının bir sonucudur. Paskalya yortuları emniyet içinde geçen Rumlar, 1901 yılı Nisan'ında ruhanî reisleri metropolit Gregoryus önderliğinde otuzu aşkın Rum kilisesinde padişahın ömrünün uzun

³⁴ Ünlü, *Kosova Vilayeti'nin* ..., s. 183.

³⁵ BOA, *DH.MKT.*, Nr. 1615/132.

³⁶ BOA, *Sadaret Mektubi Kalemi Mühimme (A.MKT. MHM.)*, Nr. 498/68, 23 Teşrin-i Evvel 1304/4 Kasım 1888.

³⁷ BOA, *Yıldız Perakende Teşrifat-ı Umumiye Dairesi (Y.PRK.TŞF.)*, Nr. 7/59, 6 Mayıs 1320/19 Mayıs 1904; *TFR. I.UM.*, Nr. 26/2505, 7 Temmuz 1324/20 Temmuz 1908.

³⁸ Erol Ulubelen, *İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye*, C. V, İstanbul 1967, s. 92, 114-115.

³⁹ *Balkan*, Nr. 128, 20 Kanun-ı Sani 1312/1 Şubat 1897, s. 4.

⁴⁰ Hale Şıvgın, "Osmanlı Arşiv Belgeleriyle 1902-1912 Yıllarında Makedonya (Rumeli Vilayeti) Sorunu, *GÜ. İİBF. Dergisi*, C. 12, S. 1-2, Ankara 1996, s.

olması için dualar etmişlerdir⁴¹. Metropolit Gregoryus, Siroz'un batısında Kemanice mevkiindeki Rum kilisesinde yüzlerce Hıristiyan'ın katıldığı ayinden sonra cemaate, adaleti sayesinde rahatlık ve bolluk içinde yaşadıkları padişahın ömrü için gece gündüz dua etmeleri, altı yüz yıldır kardeş gibi yaşadıkları Müslüman halk ile de iyi geçinmeyi sürdürmeleri için uzun uzun nasihatte bulunmuştur⁴². İşkodra ve Draç sancaklarındaki Hıristiyanlar yortuları münasebetiyle kiliselerde rahat ve emin bir şekilde ayinlerini yaptıkları için padişaha duacı olduklarına dair telgraflar göndermişlerdir. Nevrekop kasabası yakınlarında Ayamavra Rum kilisesinin açılış töreninde de Rumlar padişah hakkındaki iyi dileklerini dualarla tekrarlamışlardır⁴³.

Makedonya farklı dil, din, mezhep ve kültürlere sahip toplulukların yaşadığı, bazı yerlerinde kabile yaşantısı ve kan davalarının hüküm sürdüğü ve özellikle XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren sürekli asayiş sorununun görüldüğü bir bölgedir. Devletin son dönemde içinde bulunduğu siyasî ortam, ekonomik sıkıntılar ve idarî alandaki problemler bu sorunu daha da büyütüştür. Bu ortamda özellikle Berlin Antlaşması ile Makedonya sorunu belirginleştikten sonra yabancı güçler bölgenin idaresi ile ilgili olarak Osmanlı yönetimine çeşitli bahanelerle müdahalelerini arttırmışlardır. Osmanlı yöneticileri bu müdahaleleri dikkate almakla birlikte daha ziyade devletin kuruluş felsefesi doğrultusunda din ve mezhep farkı gözetmeksizin eşitlikçi ve adil bir yönetim sürdürebilmenin mücadelesini devletin bölgedeki hakimiyeti sona erinceye kadar devam ettirmişlerdir. Adaletsiz bir yönetimin ayakta kalamayacağına olan inançları bu mücadeleyi vermelerinde kendilerine yardımcı olmuştur.

---

⁴¹ *Asır*, Nr. 575, 29 Zilhicce 1318/19 Nisan 1901, s. 3.

⁴² *Asır*, Nr. 574, 26 Zilhicce 1318/16 Nisan 1901, s. 3.

⁴³ BOA, *DH.MKT.*, Nr. 920/53, 28 Şevval 1322/4 Ocak 1905; *Asır*, 17 Mayıs 1315/29 Mayıs 1899, s. 3.

KAYNAKÇA

Başbakanlık Osmanlı Arşivi:

- Sadaret Mektubi Kalemi Mühimme (A.MKT. MHM.), Nr. 498/68.
- Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi (DH.MKT.), Nr. 920/53, 1525/10, 1615/132.
- Hariciye Siyasi (HR.SYS.), Nr. 117/40.
- Hariciye Tercüme Odası (HR.TO.), Nr. 166/51.
- İrade Meclis-i Mahsus (İ.MMS.), Nr. 25/1084, 35/1442.
- Teftişat-ı Rumeli Evrakı Umumi (TFR.1.UM.), Nr. 4/352, 10/950, 12/1142, 26/2505, 27/2698.
- Yıldız Esas Evrakı (YA-EE.), Nr. 44/132.
- Yıldız Sadaret Hususi Evrakı (YA-HUS.), Nr. 229/29, 453/81.
- Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı (Y.MTV.), Nr. 59/30.
- Yıldız Perakende Evrakı Umumi (Y.PRK.UM.), Nr. 57/110, 60/97.
- Yıldız Perakende Teşrifat-ı Umumiye Dairesi (Y.PRK.TŞF.), Nr. 7/59.

Sürelî Yayınlar:

- Asır.
- Balkan.

Tetkik Eserler ve Makaleler:

- Aydın, Mahir; “Osmanlı İdaresindeki Bulgar Milletinin Şükranlarını Gösteren Bazı Vesikalar”, *X. Türk Tarih Kongresi*, C. IV, Ankara 1993, s. 1267-1277.
- Delilbaşı, Melek; “Balkanlarda Osmanlı Fetihlerine Karşı Ortodoks Halkın Tutumu”, *XIII. Türk Tarih Kongresi*, C. III, I. Kısım, Ankara 2002, s. 31-38.
- Deliorman, Altan; *Yugoslavya’da Müslüman Türk’e Büyük Darbe*, İstanbul 1975.
- Eryılmaz, Bilal; *Osmanlı Devleti’nde Millet Sistemi*, İstanbul 1992.
- Hamza, Yusuf; “1839-1876 Yılları Arasında Makedonya Slav Unsurunun Eğitim ve Kültür Hayatında Tanzimat Islahatlarının Yankıları”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, S. 71 (Nisan 1991), s. 81-89.
- Hocaoğlu, Mehmed; *II. Abdülhamid’in Muhtıraları*, İstanbul 1998.
- İlgürel, Mücteba; “Osmanlı Devleti’nde İstimalet Siyaseti”, *XII. Türk Tarih Kongresi*, C. III, Ankara 1999, s. 941-947.
- İnalçık, Halil; *Osmanlı’da Devlet, Hukuk, Adalet*, İstanbul 2000.
- Kafesoğlu, İbrahim, *Türk Milli Kültürü*, İstanbul 1983.

- Karpaz, Kemal; *Türk Demokrasi Tarihi Sosyal Ekonomik ve Kültürel Temeller*, İstanbul 1996.
- Kurat, Yuluğ Tekin; “Çok Milletli Bir Ulus Olarak Osmanlı İmparatorluğu”, *Osmanlı*, C. IV, Ankara 1999, s. 217-222.
- Mıjatev, Petar; “Bulgaristan’daki Osmanlı Anıtları”, Çev: Yaşar Yücel, *Belleten*, C. LI, S. 201, s. 1-23.
- Rahimi, Shukri; *Vilajeti I Kosoves (Me 1878-1912)*, Prishtine 1969.
- Rizaj, Skender; *Kosova, Arnavutların ve Türklerin Dünü, Bugünü ve Yarını*, İstanbul 1983.
- Sonyel, Selahi; “Tanzimat ve Osmanlı İmparatorluğu’nun Gayrimüslim Unsurları Üzerindeki Etkileri”, *Tanzimat’ın 150. Yılı Uluslararası Sempozyumu*, Ankara 31 Ekim-3 Kasım 1989, Ankara 1994, s. 339-351.
- Şentürk, Hüdayi; *Osmanlı Devleti’nde Bulgar Meselesi (1850-1876)*, Ankara 1992.
- Şıvgın, Hale; “Osmanlı Arşiv Belgeleriyle 1902-1912 Yıllarında Makedonya (Rumeli Vilayeti) Sorunu”, *GÜ. İİBF. Dergisi*, C. 12, S. 1-2, Ankara 1996, s. 241-269.
- Temelkuran, Tevfik; “Makedonya Meselesine Dair Bir Layiha”, *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, I (1972), s. 147-164.
- Ulubelen, Erol; *İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye*, C. V, İstanbul 1967.
- Uzer, Tahsin; *Makedonya Eşkıyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi*, Ankara 1999.
- Ünlü, Mucize; *Manastır Vilayeti’nin İdari ve Sosyal Yapısı (1873-1912)*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun 1996.
- Ünlü, Mucize; *Kosova Vilayeti’nin İdari ve Sosyal Yapısı (1877-1912)*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Samsun 2002.
- Vahapoğlu, M. Hidayet; *Osmanlı’dan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okulları (Yönetimleri Açısından)*, Ankara 1990.